

UDK 821.163.6'282:811.163.42'282

Mijo Lončarić, Anita Celinić

Inštitut za hrvatski jezik in jezikoslovje v Zagrebu

SUSRET SLOVENSKIH PREKMURSKIH I HRVATSKIH MEĐIMURSKIH GOVORA

U radu se prikazuju i povezuju neke dijalektne osobine, prvenstveno glasoslovne, rubnih idioma na mjestu dodira dvaju jezika – hrvatskih međimurskih i slovenskih prekmurskih govora.

The study presents and connects some dialectal features, mainly phonological, of the peripheral idioms at the meeting point of two languages, i.e., Croatian Međimurje and Slovene Prekmurje dialects.

Ključne besede: dijalektologija, slovenski prekmurski govori, hrvatski međimurski govori

Key words: dialectology, Slovene Prekmurje dialects, Croatian Međimurje dialects

Dijalektologija, posebno lingvistička geografija, utvrdile su da su prekmurski slovenski govori, kojima se govori preko Mure, i međimurski hrvatski kajkavski govori, kojima se govori između Mure i Drave, dva idioma dvaju jezika koje dijeli državna i nacionalna granica. Tu je prijelaz iz jednog jezika u drugi postupan – na ovom je prostoru riječ o prirodnom jezičnom kontinuumu. To je obična situacija kad nema neprohodnih prirodnih granica i sekundarnih migracija stanovništva. Državna je granica posljedica političkih i administrativnih kretanja, no u povijesti je bilo razdoblja kad je prostor s obiju strana granice pripadao istoj upravnoj jedinici, npr. dio je Prekmurja, kao i hrvatsko prekomursko područje u Mađarskoj, zajedno s Međimurjem, sve do 1777. godine u crkvenoj organizaciji pripadao Zagrebačkoj biskupiji.

Da nije čvrste teritorijalno-političke i nacionalne granice, jezičnu bi među između ovih dvaju idioma/jezika bilo prilično teško povući. Slovenski se prekmurski govori, zajedno s prleškima i goričanskima, smatraju govorima panonske baze. Spomenute idiome sa susjednim kajkavskim govorima povezuju neke zajedničke crte. Na temelju takvih zajedničkih osobina već se dugo u dijalektologiji vodi rasprava o genetskoj pripadnosti kajkavskog narječja s jedne strane, a s druge strane i slovenskih panonskih govora, koji su po nekim crtama bliži kajkavskom narječju nego ostalim slovenskim govorima.

U pogledu pojedinačnih jezičnih osobina – fonoloških, morfoloških ili drugih – njihove se izoglose često ne poklapaju s nacionalno-jezičnom granicom, već je prekoračuju, zalazeći više ili manje duboko na područje čas jednoga, čas drugog jezika. Takvo je stanje ne samo u dodiru prekmurskoga i međimurskog dijalekta, već duž većega dijela slovensko-hrvatske granice, spajajući tako npr. i slovenske prleške, južnoštajerske ili belokrajinske govore i govore s hrvatske strane granice. Neke su od tih jezičnih crta strukturno važne jer su rezultat jezičnih promjena koje su se zbile u daljoj prošlosti i koje su uzrokovala neke osnovne podjele u okviru zapadnojužnoslavenskoga prajezika.

I prekmurski u okviru slovenskoga jezika i međimurski, s druge strane, u okviru kajkavštine rubni su dijalekti i kao takvi su razvili neke specifične, lokalne zajedničke

jezične osobitosti. U međimurskom se dijalektu tako zapadni dio, onaj uz granicu s prekmurskim, po takvim crtama često odvaja od ostalih istočnih međimurskih govora.

Pored svega treba još spomenuti i činjenicu da se međimurski, pa ni prekmurski, govori u pogledu dijalektoloških istraživanja ne mogu ubrojiti među dovoljno istražena područja.

Znatn dio u literaturi poznatih jezičnih crta koje spajaju ili razdvajaju ova dva dijalekta jest fonološke prirode, i to uglavnom akcenatske i vokalske. Donose se najprije najizrazitije akcenatske pojave.

Najveći dio današnjih slovenskih govora u Prekmurju zahvatila je prva specifično slovenska pojava – progresivni pomak cirkumfleksa, npr. *tjstōy, okōy*¹ (Ramovš 1935: 185). Kako je točno išla izoglosa toga pomaka, danas se zbog kasnijih promjena ne može odrediti. Iako takav pomak postoji ponegdje i s hrvatske strane granice, i to u malom broju kategorija (Bednja, neki rubni zapadni kajkavski govori), on u Međimurju nije zabilježen pa se čini kako se ta važna izoglosa ovdje doista poklapa s nacionalno-jezičnom granicom.

Kako prekmurski govori, kao i prleški, nisu zahvaćeni pojavom duljenja nezadnjih kratkih slogova (koja se širila od zapada prema istoku), po toj se osobini oni slažu sa susjednim međimurskim i općenito kajkavskim govorima – iako i ova pojava na pojedinim drugim mjestima prelazi granicu i zahvaća i neke kajkavske mjesne govore.

Nešto manje važna akcenatska pojava, po kojoj se načelno razlikuju hrvatski i slovenski govori, jest sudbina prednaglasnih dužina. Tipično slovenski razvoj jest njihovo ukidanje, koje se odvija na dva načina. U tipu s oksitonezom (*zvēzdā*) akcent se pomiče sa zadnjeg sloga na slog s dužinom; u tipu bez oksitoneze (*mlāiti*) akcent ostaje na istom mjestu, a prednaglasna se dužina pokraćuje. Za razliku od toga, u kajkavštini se prednaglasna dužina, barem u početku, čuva (a kasnije ona može ili ostati, ili se na nju povlači silina ili se, rjeđe, i tu gubi). Prekmurski govori ovdje, čini se, pokazuju tipično slovenski razvoj s gubitkom prednaglasne dužine.

Neki istočni slovenski govori (i prekmurski) ne poklapaju se s ostatkom slovenskoga jezika u kategorijama u kojima se javljaju novi praslavenski (metatonijski) cirkumfleks i novi praslavenski akut, već se po distribuciji tih kategorija slažu s kajkavštinom, npr. *kōūža, vōūla* (Ramovš 1935: 185).

Utvrđeno je kako neki susjedni kajkavski i slovenski govori imaju jednak ili sličan prozodijski sustav. Tako naprimjer u međimurskim govorima, a to nalazimo i u nekim prekmurskim, ukinute su sve akcenatske opreke osim one po mjestu naglasaka. To zahvaća cijelo Međimurje i neke najzapadnije zagorske govore. U takvim se govorima opreka po kvantiteti obično prefonologizirala u kvalitetu vokala, stoga takvi vokalski sustavi imaju povećan broj fonema.

¹ Primjeri se donose transkripcijom kakva je u izvoru.

U Međimurju je stanje u osnovi ovakvo:

Naglašeni slog

$\bar{i}, \bar{i}$	→	i	u	←	$\bar{u}, \bar{u}$
$\bar{o}, \bar{e}$	→	ę	o	←	$\bar{o}, \bar{o}$
$\bar{a}, \bar{e}$	→	ie	uo	←	$\bar{o}, \bar{o}$
$\bar{e} \leftrightarrow$	→	e	o ↔	←	$\bar{a}$
$\bar{e}$	→	e ↔	a	←	$\bar{a}$

Nenaglašeni slog

$(i = \bar{e}) \rightarrow i$	$u \leftarrow (o = u)$
$(e = \bar{o}) \rightarrow e$	$a \leftarrow a$

Fonetska strana, ostvaraji pojedinih samoglasničkih fonema, različita je u različitim dijelovima Međimurja i pojedinačnim govorima.

Od prekmurskih govora slično stanje nalazimo u Martinju²:

Naglašeni slog

i	$\bar{u}/\bar{u}$	$y/\bar{a}$	u/u
$\bar{i}$			$\bar{u}$
$\bar{e}$	$(\bar{o})$		$\bar{o}$
		a	$\bar{a}$

Nenaglašeni slog

$\bar{i}$	$\bar{u}$
$\bar{a}$	$\bar{o}$

»Govor Martinja ne razlikuje kolikosti, ampak le mesto naglasa. Naglas je lahko na katerem koli zlogu besede. Nezložene besede imajo lahko le en naglas.«³ (Greenberg 1993: 475)

² Vokalski sustav Martinja donosimo prema Greenberg 1993. U knjizi «Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika» (2002) transkripcija i navođenje jedinica nešto su drugačiji.

³ Istu pojavu susrećemo, iako rijetko, i drugdje u slovenskome jeziku, npr. u Šmarju pri Jelšah gdje nalazimo vokalizam: »Akcentuirani vokalizem

i:						u:
$\bar{i}$:					$\bar{u}$:	
	$\bar{e}$:					
		$\bar{a}$:			$\bar{u}$:	
			$\bar{e}$:			
				$\bar{a}$:		
					$\bar{u}$:	

Akcentuirani vokali so fonetično dolgi.

Fonema $\bar{o}/\bar{u}$ in $\bar{u}/\bar{o}$ fakultativno prehajata v $[u:\bar{u}]$ oziroma $[\bar{o}:\bar{u}]$, fakultativno pa tudi sovpadata z $/u:-/$ – 'zo:up, 'zu:p; 'bo:r, 'bu:r; č'lu:vek. Fonema $\bar{i}/\bar{e}$ in $\bar{e}/\bar{i}$ pa imata fakultativno varijantu $[\bar{e}]$ in $[\bar{i}:\bar{i}]$.

Neakcentuirani vokalizem

i			u
e		o	
	a		

(Orožen 1981: 157)

Donosimo nekoliko primjera za svaki samoglasnik:

Naglašeni samoglasnici:

i – *b'iti*
y ~ *əi* – *p'əitati*, *ml'əin*
üu – *k'üupiti*, *v'üuna* 'ujna'
ü – *pl'ük*
iε – *č'ierka*, *m'iekla*, *br'ieza*, *sr'ieča*
ei – *d'eiɬ*, *br'eig*, *d'ein*, *v'eizɬ ti*, *ž'eitvɬ*
ö – *k'öjati* 'kuhati', *köriti*
a – *gl'ava*, *pr'a* 'prah'
oa – *b'oaba*, *m'oati*, *pr'oati*
ao – *n'aoč*, *mas'ao*, *k'aožɬ*
uo – *k'uóñ*, *p'uód*, *b'uóžič*
u – *v'unɬ*, *p'už*, *v'uk*
ou – *g'oučati*, *s'ouncɬ*

Nenaglašeni samoglasnici:

i – *zim'ei* (G sg), *pist'iti*
ɬ – *m'oatɬɬ* (G sg), *čl'uovɬ k*, *aotɬvɬ*
ɔ – *ž'itɔ*, *móž'a* (G sg)
u – *guč'yn*
(Greenberg 1993: 475-477)

Pored spomenutih akcenatskih, dodir slovenskoga prekmurskog i kajkavskoga međimurskog dijalekta obilježavaju i neke sličnosti i razlike u vokalizmu, a u manjoj mjeri i u konzonantizmu.

U slovenskim govorima panonske skupine javlja se pojava koja je inače važna za kajkavštinu – izjednačenje kontinuanata etimološkoga *e* i prednjeg nazala *ɛ*. To je proces koji se širio s istoka pa je pored slovenskih panonskih govora zahvatio i još neke, njima susjedne, npr. u Martinju: *fč'eiɬ* 'pčela' i *ž'eitvɬ* (Greenberg 1993: 476).

S pojavom ranije denazalizacije prednjeg nazala (*ɛ*) i njegova izjednačavanja s etimološkim *e* usporedna je i pojava uženja *jata*. To je osobina koja je zajednička velikom dijelu slovenskoga i hrvatskom jeziku. Ona se javlja, za razliku od slovenskog sjeverozapada gdje je do denazalizacije došlo kasnije, u jugoistočnim slovenskim govorima te u hrvatskim kajkavskim i čakavskim govorima.

Sa sudbinom *jata* u kajkavskom je narječju usko povezana sudbina poluglasa. Jedna je od temeljnih karakteristika kajkavštine pojava izjednačenosti njihovih kontinuanata (*č* = *ə* pored *e* = *ɛ*), i to uglavnom u svim položajima. I u slovenskome se jeziku u pojavi općeg duljenja nezadnjih slogova poluglas jednačio s nekim od vokala – na jugozapadu s *a*, a na sjeveroistoku s *e*, dok u ostalim položajima ostaje glas tipa *šva*. I opet, od takvog stanja odstupaju slovenski govori na istoku, uz granicu s kajkavštinom, jer je u njima vokalizacija poluglasa provedena ne samo u naglašenom slogu, već u svim položajima, što se poklapa s kajkavštinom. No, dok se u prleškim govorima poluglas u naglašenom slogu izjednačio s *jatom*, u Prekmurju se izjednačio s kontinuantom izjednačenih *e* i *ɛ* (tj. *e* = *ɛ* = *ə*). Takav razvoj, različit od osnovnoga kajkavskoga, karakterizira i zapadne međimurske govore.

Za slovenski je jugoistok (osim za Prlekiju) karakteristična promjena $u > \ddot{u}$. Takvo povišenje niskoga difuznoga u i njegovo pomicanje naprijed – prema $\ddot{u}$ ili $u/$ – bilo je svojstveno i zapadnom perifernom dijelu kajkavskoga područja uz slovenski jezik (što se vidi po palatalnosti I ispred etimološkoga u), npr. *luk* ‘luk’, G sg. *pľúga* ‘pluga’. U većini je takvih kajkavskih govora kasnije vraćena stara vrijednost u .

Zapadni međimurski govori još po jednoj pojavi odstupaju od glavnoga kajkavskoga razvoja, a slažu se sa susjednim slovenskima. To je razvoj slogotvornoga λ , koje se u tim govorima izjednačilo s kontinuantom etimološkoga u , za razliku od većine kajkavskih govora koje obilježava karakteristično jednačenje λ i stražnjega nazala φ . Samo u nekoliko pojedinačnih hrvatskih govora uza samu granicu sa Slovenijom stražnji je nazal zadržao posebnu fonološku vrijednost.

Kajkavske međimurske i neke prekmurske govore povezuje i izjednačena sudbina glasa I na kraju sloga koji u tim govorima daje o , npr. *kr’a:o*, *sp’a:o* u Cankovi (Greenberg 1993: 474).

Panonskim slovenskim govorima (kao i nekim zapadnijim slovenskima) svojstveno je dodavanje protetskoga glasa v - ispred inicijalnoga u -, što je inače svojstveno kajkavskom narječju, npr. *vũzda*, *võra* (Ramovš 1935: 186, 187), *vu:xo* (Zorko 2002: 31).

Konzonantska pojava koja povezuje i slovenske prekmurske govore i veće područje susjedne kajkavštine jest razvoj praslavenskog skupa $*zđj$ (i s njim izjednačenoga $*zgj$), odnosno sudbina $*đj$ u tom skupu za razliku od one izvan njega. I u kajkavštini i u susjednim slovenskim govorima palatalno je $*đj$, kad je bilo samostalno, dalo j . No, u skupu $*zđj$ razvoj mu je drugačiji: $*zđj > žž$, npr. G sg. *dāždža*, *droždžê* (Ramovš 193: 189).

Uz navedene, spomenuti se mogu i još neke od zajedničkih prekmurskih i međimurskih jezičnih osobina, koje su uglavnom regionalnog karaktera. To je razvoj $xt > št$, nastavci pridjevske-zamjeničke deklinacije $-oga$, $-omu$ te nastavak za I sg. a-deklinacije $-oŭv$ ($< -om$) (Ramovš 1952: 59).

Detalnija bi analiza svakako pokazala i druge sličnosti i razlike među opisivanim idiomima. No, već se i na temelju ovih osnovnih može uvidjeti kako su znatna prožimanja prekmurskoga i međimurskoga dijalekta, a sličnosti među njima predmet su znanstvenih rasprava. Spomenuta se prožimanja po nekim jezičnim osobinama odnose samo na susjedne mjesne govore s obiju strana granice – i tada su te osobine za oba idioma marginalne, po nekim drugim crtama ta prožimanja zahvaćaju šire područje – više dijalekata – bilo s hrvatske, bilo sa slovenske strane ili s obje, a neke su spomenute jezične crte od opće važnosti za pitanje odnosa slovenskoga jezika i hrvatskoga kajkavskoga narječja. Zbog toga se i nevelika granica između prekmurskih i međimurskih govora, na jedan način gledajući, može smatrati međom između dviju skupina govora, a s druge je strane ona doista prava granica između dvaju jezika.

LITERATURA

- Marc L. GREENBERG: Glasoslovni opis treh prekmurskih govorov in komentar k zgodovinskemu glasoslovju in oblikoglasju prekmurskega narečja, *Slavistična revija*, 41, 4, Ljubljana 1993. 465–487.
- 2000: *A Historical Phonology of the Slovene Language*, Heidelberg.
- Josip LISAC, 1999: Hrvatsko-slovensko granično dijalekatno stanje, *Hrvatski govori, filolozi, pisci*, Zagreb. 105–117.
- Tine LOGAR, 1981: Izhodišni splošnoslovenski fonološki sistem, *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo. 29–33.
- Mijo LONČARIĆ, 1996: *Kajkavsko narječje*. Zagreb.
- 2005: *Kajkaviana 6 alia*, Zagreb.
- Franč NOVAK, 1996: *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, Murska Sobota.
- Martina OROŽEN, 1981: Šmarje pri Jelšah, *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo. 157–163.
- Fran RAMOVŠ, 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika*, VII. Dialekti, Ljubljana.
- 1952: *Morfologija slovenskega jezika*, Ljubljana.
- Jakob RIGLER, 1963: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, *Slavistična revija*, XIV. Ljubljana. 1–4, 25–78.
- Zinka ZORKO, 2002: Slovenska obmejna narečja, *Zbornik Slavističnega društva Slovenije*, Slovenski slavistički kongres, Maribor. 17–41.

POVZETEK

V Prekmurju tako kot med Muro in Dravo ni bilo in ne bo ostre meje je tudi med hrvaškimi kajkavskimi govori in slovenskimi govori ne bo.

Večji del današnjih slovenskih govorov v Premurju je zajel obsežni slovenski pojav – tj. progresivni premik cirkumfleksa. Tako panonske slovenske kot prekmurske pa ni zajelo vsesplošnoslovensko daljšanje nezadnjih naglašanih zlogov.

Za slovenske prekmurske govore in tudi za druge slovenske panonske govore (za «govore panonske baze»), velja v vokalizmu pojav, ki je tipičen ne samo za kajkavščino, ampak za večino hrvaškega jezika. To je, da se etimološki *e* izenačuje s sprednjim nosnikom (*e^o*), tj. pri denazalizaciji se je *e^o* izjednačil s *e*. Tako v prekmurskih kot v medžimurskih govorih je trajanje zadnjega nazala izenačeno etimološkim *o* po denazalizaciji (ki pa je istočasna z ukinjanjem sprednjega nazala). Zlogotvorni */j* je dal *u*.

Prekmuske govore veže s kajkavščino tudi starejša soglasniška lastnost, tj. skupina *žž*. V stari skupini **zdj* namreč palatalni *d'* ni dal *j*, kot se je to zgodilo v primerih, ko je bil samostojen. Tak prvotni razvoj, tj. obstajanje *žž*, ki pozneje da *žj*, se lahko predvideva tudi za sosednje slovenske področje. Venadr pa tak razvoj ni možen v celotnem slovenskem jeziku, zagotovo ne v južnih in južnozahodnih predelih, tj. na prehodih v čakavščino.

V panonskih govorih in tudi v nekaterih zahodnoslovenskih in štajerskih govorih je poznana tipično splošnokajkavska lastnost – proteza *v-* pred začetnim *u*, npr. *vučeni*.

Izmed nejezikovnih slovensko-hrvaških paralel je potrebno omeniti, da je Prekmurje vse do konca 18. stoletja (do leta 1777) spadalo pod Zagrebško škofijo.